

**РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ В УНІВЕРСИТЕТІ ФРАНЦА-ЙОСИФА
У ЧЕРНІВЦЯХ (1875-1918 РР.)**
**DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW SCIENCE IN THE CHERNIVTSI FRANZ JOSEF
UNIVERSITY (1875-1918 yrs)**

Торончук І.Ж.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Грекул-Ковалик Т.А.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Досліджується розвиток кримінально-правової науки у Чернівецькому університеті в австрійський період його історії (1875-1918 рр.).

Ключові слова: юридична наука, правничий факультет, кримінальне право, криміналістика, криминологія, Карл Гіллер, Ганс Гросс, Адольф Ленц, Франц Екснер.

Исследуется развитие наук криминально-правового цикла в Черновицком университете в австрийский период его истории (1875-1940 гг.).

Ключевые слова: юридическая наука, юридический факультет, криминалистика, криминальное право, Ганс Гросс, Карл Гиллер, Франц Экснер.

We study the development of criminal law science in the Chernivtsi University in the Austrian period of its history (1875-1918 years).

Key words: science of law, department of law, criminal law, criminalistics, criminology, Carl Hiller, Hans Gross, Adolf Lenz, Franz Exner.

Постановка проблеми. На юридичному факультеті Чернівецького університету в австрійський період його історії працювало значне відоме учених-юристів, які зробили вагомий внесок у розвиток кримінально-правової науки.

Стан дослідження. Початок досліджень розглядуваної теми було закладено ще в австрійський період історії університету в працях, виданих до 25-річчя університету [1; 2]. У 1975 році у Мюнхені побачила світ праця «Університет Франца-Йосифа» («AlmaMaterFranciscoJosephina») під редакцією Р. Вагнера [3].

Після відродження у 1991 році юридичного факультету у Чернівцях згаданої проблеми торкалися Никифорок М.В., Пацурківський П.С., Георгіца А.З., Гриценко І.А., Гіждіван Л.Ю., Нежурбіда С.І., Чисніков В.М., Михайлов М.А., Халаїм С. та ін. Деякі аспекти досліджуваної теми розглядають російські науковці Белкін Р.С., Єнікєєв М.І., Кривошеїн І.Т., Витовтова Н.І. та ін. Наукові здобутки Г. Гросса досліджував німецький журналіст та історик Ю. Торвальд [4]. Сучасним біографістом видатного криміналіста є декан юридичного факультету університету Граца – доктор ГернотКухер.

Метою статті є історико-правове дослідження розвитку кримінально-правової науки в університеті Франца-Йосифа у 1875-1918 рр.

Виклад основного матеріалу. 23 роки свого життя присвятив юридичному факультету професор Карл Гіллер. Народився він у 1846 році в місті Вюрцбург (Баварія), де й здобув вищу освіту, закінчивши місцевий університет. У 1868 році розпочав підготовчу юридичну практику в місцевому суді. Через три роки К. Гіллер працював суддею. Займаючись юридичною практикою, не залишав теоретичні заняття з метою отримати науковий ступінь та 19 грудня 1871 року захистив докторську дисертацію в університеті Гейдельберга [5]. 23 вересня 1875 року його було призначено до Чернівецького університету на посаду професора австрійського матеріального і формального кримінального права.

Наукова спадщина К. Гіллера з кримінально-правової тематики досить різнопланова. У книзі «Дисциплінарні покарання в австрійських тюремних закладах і судових в'язницях» доктор крізь призму кримінального права звертає увагу на дисципліну у в'язницях. Своєю роботою автор дав практичні настанови щодо накладення дисциплінарних покарань в австрійських в'язницях. Примітно, що його висновки ґрунтуються на рекомендаціях і порадах начальників виправних закладів в Австрії. У праці «До теорії замаху в австрійському кримінальному праві» К. Гіллер тлумачив парадигму теоретичного підґрунтя замаху в австрійському кримінальному законодавстві. Особливої ваги він надав детальному розгляду ознак злочинного замаху та однозначної оцінки законом.

Помер К. Гіллер 24 квітня 1905 року у Граці. На той момент він був деканом місцевого юридичного факультету.

Засновником сучасної криміналістики вважається Ганс Гросс. Чотири роки свого життя (1898-1902 рр.) він присвятив правничому факультету та кафедрі кримінального права Чернівецького університету. Народився Ганс Густав Адольф Гросс 26 грудня 1847 р. у м. Граці в сім'ї державного службовця. На батьківщині здобув гімназійну, а потім й університетську юридичну освіту. 31 липня 1870 року у Грацькому університеті отримав звання доктора права.

3 1871 року Г. Гросс працював судовим слідчим у Фельдбасі, Леобені (Верхня Штирія) та Граці [6, с. 119]. У 1873 році опублікував працю «Проект розвитку права»; 21 листопада 1874 року у Юридичному віснику була надрукована стаття «Грошовий штраф у проекті нового австрійського Кримінального закону»; 5 жовтня 1877 року – стаття «До ввідного закону після пропозицій Комітету від 11 вересня 1877 р.» у Загальній австрійській судовій газеті [7, с. 119-120]. Але основна увага вченого була присвячена роботі слідчого, розробці та систематизації засобів і методів збору доказів, організації і плануванню розслідування [8, с. 99].

Результатом двадцятирічної праці на посаді слідчого став «Порадник для судових слідчих, поліцейських чиновників, жандармів» (1893 р.). Він став першою науковою вершиною Г. Гросса і приніс йому світове визнання. Ще в XIX ст. «Порадник» був чотири рази перевиданий німецькою мовою, а до кінця життя вченого – майже всіма європейськими мовами. У цій праці, яка поклала початок криміналістиці як науці і навчальній дисципліні, центральне місце автор відвів роздумам про те, яким повинен бути слідчий [9, с. 23]. Так, Г. Гросс визначив наступні характерні риси, які повинні бути притаманні слідчому: 1) невтомна енергія і запопадливість; 2) об'єктивність; 3) наполегливість; 4) швидкість у читанні; 5) повне знання людської натури; 6) освіта; 7) присмні манери; 8) міцна статура; 9) енциклопедичні знання; 10) орієнтація – всебічне знання своєї установи і повноважень; 11) відмова від поспішності; 12) абсолютна скрупульозність і точність у деталях [10, с. 119]. Автор праці вказував, що слідчий «повинен у своїй справі досягнути успіху», тобто «слідство повинне закінчитися повним виясненням справи» [11, с. 14-15].

«Порадник» Г. Гросса призначався не тільки для судових слідчих. За словами самого автора, він був потрібним і для працівників прокуратури, суддів, чинів поліції, жандармів, усіх урядових органів, покликаних охороняти громадський порядок [12, с. 8].

Наприкінці століття вчений все більше переконувався у потребі викладання нової юридичної дисципліни – криміналістики. Проте шлях до її визнання був тернистим. «Викладання криміналістики не відповідає гуманітарним цілям університетів. Криміналістика є одиночною матерією, щоб її вивчати як цілісну науку», – вважало австрійське міністерство освіти [13, с. 3]. Та вчений не впадав у відчай. 1 серпня 1898 року Г. Гросс був направлений на роботу до Чернівецького університету і вже 16 грудня того ж року його було призначено ординарним професором кримінального права. У 1899-1900 навчальному році був деканом факультету.

У Чернівцях 1899 року професор опублікував третє видання «Порадника для судових слідчих як система криміналістики». Саме тоді в науковий обіг вперше був уведений термін «криміналістика» для виокремлення нової самостійної науки, яка зароджувалася. Під криміналістикою Г. Гросс розумів науку про факти в кримінальному праві, а вивчення його реалій і оцінка результатів цього вивчення – мета і завдання криміналістики. Вчення про виявлення, вивчення і використання речових доказів, вивчення окремих видів злочинів і побуту злочинців становили зміст криміналістики [14, с. 100]. Об'єктом криміналістичного вивчення Г. Гросс визначив злочинну діяльність.

Речові докази Г. Гросс вважав найважливішим фактором для відкриття істини в кожній кримінальній справі, адже вони не можуть ні обманювати, ні помилятися, вони непідкупні, вони німі. Професор ясно бачив, яку користь при розслідуванні кримінальних справ можуть принести останні досягнення природничих наук, і став активним прихильником використання в криміналістиці нових технічних засобів, у першу чергу, оптичного мікроскопу. Він першим зробив висновок про те, що пилюка, з якою ми щодня зустрічаємося, утворюється в результаті знищення матеріальних предметів, що нас оточують, а вивчення часток пилу може допомогти відобразити обстановку на місці злочину і відіграти провідну роль у його розкритті. Підсумовуючи свої дослідження, Г. Гросс висловив думку про те, що будь-яка матеріальна взаємодія залишає речові докази, тому вивчення слідів (мікрооб'єктів) дає можливість установити об'єкти, що спричинили ці сліди. Завдяки вивченню основ хімії й фізики, ботаніки та зоології, фотографії і мікроскопії, психології й фізіології, втіленню своїх дослідже-

нь у практику розслідування злочинів Г. Гроссу вдалося сформулювати низку важливих теоретичних положень, які він об'єднав під назвою «система криміналістики». Важливість цих та інших думок криміналіста була високо оцінена лише через сорок років, а сама реалізація його ідей затягнулася майже на ціле століття.

У той час Г. Гросс написав чимало наукових статей та повідомлень. Це й «Інститут криміналістики», і «До питання криміналістики», «Завдання кримінальної психології», а також монографії «Підробка раритету» та «Енциклопедія криміналістики».

У 1898 році у Чернівцях Г. Гросс заснував журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики» і став незмінним його редактором до кінця життя. Станом на 1902 рік світ побачило уже 9 випусків «Архіву». У наступні десять років вийшло біля 40 номерів, що містили велику кількість статей, повідомлень, рецензій, а за 100 років існування журналу – понад 150 номерів [15, с. 3]. Це було єдине на поч. XX ст. редакowane в Чернівецькому університеті видання такого рангу. Журнал одразу здобув велику популярність: був навіть передплачений прокуратурою Австро-Угорщини. Того ж року Г. Гросс видав свою «Кримінальну психологію», в якій зробив спробу дослідити механізм винчнення злочину за допомогою психології. Книга присвячувалася аналізу психології допиту свідків, обвинувачених, психології судової діяльності. Вона стала великим досягненням у розвитку юридичної психології. Кримінальну психологію Г. Гросс розглядав як прикладну галузь загальної психології. Він стверджував, що для з'ясування правил, які керують психічними процесами в судовій діяльності, потрібна особлива сфера прикладної психології, яка вивчає всі психічні фактори, що можуть враховуватися при встановленні й обговоренні злочину [16, с. 101]. Автор визначив судову психологію як сукупність психологічних знань, які можуть стати у пригоді криміналісту. У структурі судової психології він виділив суб'єктивну психологію, під якою розумів психічну діяльність суддів, та об'єктивну – психічну діяльність тих учасників процесу, які забезпечують суддям матеріал для їх кінцевих висновків і суджень, необхідних для винесення вироку. Наведені судження Г. Гросса мають значну цінність, тому що вони лягли в основу теоретичного обґрунтування юридичної психології. І хоча автор не вів мову про судову психологію як самостійну, відокремлену науку, а теоретичні постулати не підтверджувалися експериментальними дослідженнями, внесок Г. Гросса в розвиток юридичної психології безперечний і значний. У 1905 році у Празі вийшло друге видання «Кримінальної психології».

Разом із Штерном та Лістом Г. Гросс видав низку збірників під назвою «Психологія свідчень». Багато публікацій із психології свідчень свідків містилися і в «Архіві» Гросса, який він з гордістю називав «своїм».

3 березня 1902 року Г. Гросса було направлено на роботу до університету в Празі. Далі він працював в університеті у Граці на посадах професора кафедри кримінального права і кримінального процесу, декана факультету, керівника інституту криміналістики. Саме там після подолання багатьох труднощів до нього прийшло визнання. Помер відомий криміналіст 9 грудня 1915 року на батьківщині.

З 1902 по 1910 рр. працював на факультеті на посаді ординарного професора австрійського кримінального права і кримінального процесу Адольф Ленц. Народився він 17 січня 1868 року. У 1891 році отримав ступінь доктора права в університеті Відня. Там же у 1894 році склав габілітаційний екзамен. У 1903-1904 навчальному році обіймав посаду декана юридичного факультету в Чернівцях.

А. Ленц вважається засновником кримінальної біології. У 1929-1931 рр. він провадив дослідження особистості злочинців (вбивць) за допомогою психологічних

методів. А. Ленц стверджував, що біологічний підхід дозволяє бачити в злочині психофізичний феномен, а це означає, що духовне життя розглядається тут не побічно, як у кримінальній психології, а в тісній єдності з тілесним життям. За Ленцем, кримінальна біологія – це логічно впорядковане вчення про особистість злочинця і його злочини, як про індивідуальне переживання. Вищою метою кримінальної біології, стверджував учений, є виявлення взаємозв'язку особистості і злочинного діяння.

А. Ленц був представником теорії спадкової схильності до злочину. Він стверджував, що у спадок можуть передаватися не злочинні акти, а схильності, які знаходяться в їхній основі. У злочин легко перетворюються збудливість, агресія, схильність до насильницьких актів. Разом з цим учений визнавав і вплив соціального фактору. Помер А. Ленц 28 жовтня 1959 року.

Великим авторитетом серед студентів правничого факультету користувався і відомий німецький кримінолог Франц Екснер. Він народився у 1881 році у Відні. Як і батько, вивчав право. Після навчання у Відні та Гейдельберзі він захистив дисертацію і в 1910 році отримав ступінь доктора права. З 1912 до 1916 року Ф. Екснер працював на факультеті права у Чернівцях. Він був першим, хто звернув увагу на недосконалість генетичних концепцій вчинення злочину, що будувалися на основі методу близнюків. Так, в експериментальних дослідженнях змінна повинна бути одна, у випадку з близнюками – однаковий і відмінний генотип. Однак у всіх попередніх дослідженнях щодо пошуку гену злочинності невивченою змінною був вплив навколишнього середовища. Ф. Екснер вважав, що, можливо, однакова

поведінка близнюків більшою мірою залежить не від спільних генотипів, а від спільних, наприклад, сімейних умов тощо. Проведення досліджень для підтвердження гіпотези вченого потребувало колосальних зусиль, адже потрібно було знайти близнюків, яких розлучили в ранньому дитинстві, а це досить рідкісні ситуації. І незважаючи на те, що вченими було описано 130 таких випадків, даних про їхню схильність до злочинів отримати не вдалося – не було зареєстровано жодного злочину, вчиненого такими близнюками.

Спільно з юристом Рудольфом Зіверцом, медиками Гансом Райтером та Гансом Бюргер-Прінцем Ф. Екснер заснував щомісячний журнал під назвою «Кримінальна біологія та кримінально-правова реформа», який друкувався до 1944 року. До того ж, Ф. Екснер був відомим адвокатом (на Нюрнберзькому процесі, наприклад, виступав як захисник генерала Альфреда Йодля). Помер Ф. Екснер у 1947 році.

Згадані в статті вчені заслужили визнання, почесні звання та нагороди. Так, Г. Гросс був нагороджений орденом Франца Йосифа, а у 1908 році – орденом «Залізної корони» за участь у реформі кримінального права і судочинства [17, с. 28]. За заслуги «на педагогічній ниві та в науці» К. Гіллер у 1885 році був удостоєний звання урядового радника, а у 1888 році одержав нагороду папи римського – рицарський хрест Георгіївського ордена.

Висновки. Таким чином, розвитку кримінально-правової науки в університеті Франца-Йосифа у 1875-1918 рр. сприяли видатні науковці та блискучі педагоги, спадщина яких і по сьогоднішній день спонукають до поглиблених обговорень і подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Diek.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. I. Der Bestandes. Festschrift. – Czernowitz, 1900. – 245 s.
2. Norst A. Alma Mater-Franco Josephina. – Czernowitz, 1900. – 133 s.
3. Alma Mater Franco Josephina. – München, 1975. – 428 s.
4. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. – М., 1975. – 185 с.
5. Карл Гіллер [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.criminaldep.chnu.edu.ua/history/carl_hiller.html
6. Нежурбіда С.І. Ганс Гросс: людина, вчений, вчитель / С. Нежурбіда // Вісник Академії Прокуратури України, 2006. – № 3. – С. 119-123.
7. Там же.
8. Никифорак М.В. Ганс Гросс: життя і науково-педагогічна діяльність // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 22. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 728 с. – С. 99-102.
9. Никифорак М.В. Правничий факультет університету Франца-Йосифа у Чернівцях (1875-1918рр.). – Чернівці: Рута, 2003. – 32 с.
10. Нежурбіда С.І. Ганс Гросс: людина, вчений, вчитель / С. Нежурбіда // Вісник Академії Прокуратури України, 2006. – № 3. – С. 119-123.
11. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
12. Георгіца А.З., Никифорак М.В. Маловідомі сторінки історії юридичного факультету Чернівецького університету // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 6 (32). – С. 5-12.
13. Халаїм С. Пошуки Ганса Гросса // Буковинське віче. – 1992. – 10 грудня. – С.3.
14. Никифорак М.В. Ганс Гросс: життя і науково-педагогічна діяльність // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 22. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 728 с. – С. 99-102.
15. Халаїм С. Пошуки Ганса Гросса // Буковинське віче. – 1992. – 10 грудня. – С.3.
16. Никифорак М.В. Ганс Гросс: життя і науково-педагогічна діяльність // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 22. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 728 с. – С. 99-102.
17. Никифорак В.М. Три портрети з історії правничого факультету університету Франца-Йосифа у Чернівцях // Ерліхівський збірник. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Випуск 4-5. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 26-29.